

ISTRAŽIVANJE NEKROPOLE POD TUMULIMA IZ STARIJEGA ŽELJEZNOG DOBA NA NALAZIŠTU GRADCI KOD SELA KAPTOL (sezona 2001.)

UDK 903.53 (497.5) "6383"

Primljeno/Received: 2002. 04. 08.

Prihvaćeno/Accepted: 2002. 04. 11.

Hrvoje Potrebica

HR 10000 Zagreb

Arheološki zavod Filozofskog fakulteta

Ivana Lučića 3

Nakon 30 godina nastavljena su istraživanja na nalazištu iz starijeg željeznog doba u Kaptolu kod Požege. U sezoni 2001. pristupilo se istraživanju nekropole pod tumulima na nalazištu Gradci. Istražen je jedan tumul u kojem je nađena grobna komora većih dimenzija građena u suhozidnoj tehnici i kameno popločenje. S obzirom na konstrukciju komore i prethodne nalaze s bližeg prostora iz 1975. očekuju se nalazi kronološki i konceptualno bliski onima s nekropole na Čemernici po kojima je Kaptol poznat kao vrijedno i eponimno nalazište. Otvaranje same komore predviđa se u slijedećoj sezoni.

Ključne riječi: Kaptol, Gradci, starije željezno doba, Hallstatt, Tumul, Grobna komora

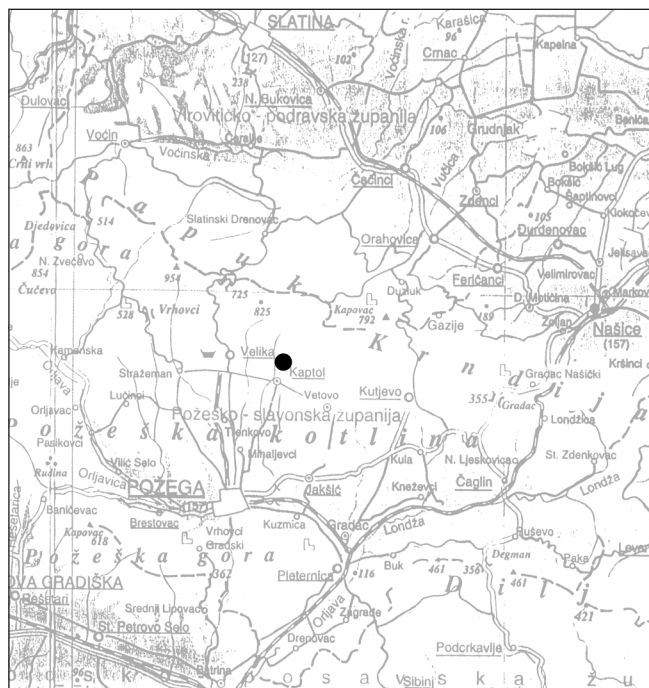
Povijest istraživanja željeznodobnog lokaliteta kod sela Kaptol u neku ruku počinje još u prošlom stoljeću. Naime, još 1881. godine Kraljevski kotarski pristav u Iloku obavještava ravnateljstvo Arheološkog muzeja u Zagrebu "da se u mjestu 'Kaptol' kraj Požege nalaze grobovi, potičući iz predhistoričke dobe". Nakon toga postoji podatak da je kutjevački vlastelin, Milan Turković, koji je bio arheolog amater i povjerenik *Hrvatskog arheološkog društva*, vjerojatno početkom stoljeća ili oko 1924./25. izvršio nekakva iskopavanja u Kaptolu (Vejvoda&Mirnik 1991: 9). Nije poznato kakvi su bili njegovi rezultati, ali zna se da je u svome dvorcu imao arheološku zbirku (Kempf 1910: 63-66) koja je nažalost nestala ili uništena u požaru koji je progutao dvorac. Ta je zbirka gotovo sigurno uključivala i prve nalaze iz Kaptola.

Moderna istraživanja počinju u kolovozu 1965. kad, na sugestiju akademika Anđele Horvat, u Kaptol stiže ekipa Arheološkog muzeja u Zagrebu (Vejvoda & Mirnik 1991: 9). Istraživanja koja su tijekom narednih godina vodili V. Vejvoda i I. Mirnik izvršena su na nekropoli Čemernica, gdje se pokazala potreba hitnog zaštitnog iskopavanja zbog

intenzivne poljoprivredne obrade zemljišta na kojem se tumuli nalaze. U razdoblju između 1965. i 1975. istraženo je 14 tumula, ali pravu veličinu ove nekropole teško je utvrditi jer je veći dio vjerojatno uništen poljoprivrednom obradom.

Tijekom tih istraživanja otkriveni su izuzetno značajni nalazi koji su ukazivali na veliku važnost ovog lokaliteta. Izbor materijala s ovog lokaliteta bio je predmetom niza stručnih izdanja i znanstvenih rasprava, a pojavljivao se i u monografijama u zemlji i u svijetu (Vejvoda&Mirnik 1971; Vejvoda&Mirnik 1975; Vejvoda&Šmic 1977, Vinski-Gasparini 1987; Vejvoda&Mirnik 1991). Djelomični rezultati ovih istraživanja bili su predstavljeni i na nizu simpozija od Osijeka, preko Novog Mesta, do Londona. Dio materijala pronađenog tijekom iskopavanja prikazan je javnosti i na nekoliko izložbi, a sada se u cijelosti čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu, gdje je dijelom izložen i u stalnom postavu.

Iznimna ljepota i rijetkost pronađenih nalaza ukazivala je na njihovo europsko značenje što se odrazilo i na imenu kulture (Martijanec-Kaptol). Tridesetak godina nakon iskopavanja izvršena je potpuna

Slika 1: Nalazište Gradci iznad Kaptola kod Požege

analiza cjelokupnog materijala koja je potvrdila prethodne spoznaje i pokazala u potpunosti golemi znanstveni značaj ovih nalaza. Tijekom analize utvrđeni su i prethodno nepoznati elementi koji ukazuju na izuzetan znanstveni i kulturni potencijal ovoga nalazišta koje bi se moglo pokazati kao jedno od značajnijih za cjelokupnu sliku kulturno-povijesnog razvoja ovog dijela srednje Europe u starijem željeznom dobu (Potrebeca 20??). Također su utvrđene i izravne veze između kneževskog središta u Kaptolu i razvijenih kulturnih i proizvodnih središta u Grčkoj i Italiji, kao i povezanost s pojedinim željeznodobnim skupinama Balkana i Panonije (Potrebeca 1998).

Zbog svega gore navedenog pokazala se potreba pokretanja multidisciplinarnog projekta koji bi s raznih aspekata i različitim metodama u potpunosti istražio ovaj lokalitet od goleme znanstvene važnosti. S obzirom na raspoloživa sredstva, doba godine i strategiju daljnje realizacije dugoročnog projekta odlučeno je da se počne s pokusnim istraživanjem jednog od tumula na nekropoli Gradci. Riječ je o drugoj nekropoli vjerojatno istog naselja koje se nalazilo na obronku Papuka sjeverno od ove nekropole. Dva tumula su pokusno istraživana još 1975. ali istraživanja nisu nastavljena jer je teren bio nepristupačan, a tumuli nisu bili neposredno ugroženi (Vejvoda&Mirnik 1991: 10). Kako iz raspoloživih podataka nije bilo moguće geodetski utvrditi točan položaj lokaliteta, a u posljednjih 26 godina krajolik se drastično izmjenio zbog komasacije, intenzivne obrade zemljišta i promjene biljnoga pokrova (dio nalazišta bio je na pašnjaku koji je sada relativno gusta šuma), detaljan pregled terena trajao je oko godinu dana. Nakon što je utvrđen točan položaj lokaliteta, pregledom nalazišta i analizom zračnih fotografija, utvrđeno je dvadesetak jasno izraženih

tumula većih dimenzija i oko desetak manje izraženih uzvisina koje su vjerojatno također tumuli. Lokalitet pokriva oko 5 hektara nalazi se na apsolutnoj nadmorskoj visini od oko 410 metara, pri vrhu jednog od južnih obronaka Papuka koji dominira dolinom. Riječ je o šumskom području pod imenom Bistra i lokalitet se djelomično nalazi pod visokom borovom šumom, a dijelom je pod nižom miješanom listopadnom šumom. Kao lokalni toponim za taj prostor pojavljuje se Medved ili Čakalića lanište, a tek rijetki spominju i nekadašnji toponim Gradci ili Gradac. Čini se da je prostor nekropole zatvoren fortifikacijom.

Kako se dva tumula iz te nekropole nalaze na prosjeci, zbog eksploatacije šumskog dobra u neposrednoj blizini ovoga lokaliteta, navedene tumule trebalo je što prije istražiti. Zbog toga je za istraživanje odabran jedan od spomenutih tumula, u radnoj dokumentaciji označen brojem 1. Nakon pribavljanja potrebnih dopuštenja od Ministarstva kulture, Hrvatskih šuma i Parka prirode Papuk, polovicom listopada 2001. pristupilo se iskopavanju. Tumul je pravilnog oblika s prosječnom visinom od 1,5 metara i promjerom koji zbog pada terena varira između 12 i 14 metara. Tijekom istraživanja otvorena su sva četiri kvadranta tumula, ali su kontrolni profili ostavljeni širima i nepravilnijima nego što je to uobičajeno zbog očekivanog osipanja i smrzavanja u zimskim mjesecima. Izvan očekivanja, na samom početku iskopavanja, već na dubini od 20-30 centimetara u SI kvadrantu, pojavila se grobna komora suhozidne konstrukcije koja je dala naslutiti da je riječ o većem grobu (Sl. 2). Nakon iskopavanja ostatka kvadranta ustanovljeno je da se komora nalazi u sredini tumula te da je oko nje kameno popločenje od lomljenog kamena nepravilnog oblika povremeno prekinuto praznim prostorima ili grupama većeg kamenja (Sl. 3). Popločenje počiva na sloju žute tvrde gotovo kalcificirane zemlje. Sljedeći kvadrant (SZ) potvrdio je položaj komore i dao bolju sliku njenih pravih dimenzija (Sl. 5). I na ovom dijelu riječ je o suhozidnoj konstrukciji većih dimenzija ali načinjenoj od nešto manjeg kamenja (Sl. 4). U ovom kvadrantu najbolje je vidljivo nepravilno popločenje od manjeg kamenja. U razini popločenja, odnosno dna komore, na 80 centimetara od njenog vanjskog ruba, na mjestu gdje nema popločenja pronađena je zapečena zemlja i minimalni tragovi gara koji ukazuju na loženje vatre na otvorenoj zemlji tijekom izgradnje grobne konstrukcije ili u sklopu samog grobnog rituala. U trećem kvadrantu situacija je bila ista osim što se oko komore na polovici njene visine pojavio iznimno tvrdi naboj od žute zemlje. Taj vijenac od nabijene zemlje još je izrazitiji u četvrtom kvadrantu gdje iz njega izlazi tek gornji rub komore.

Iskopavanje je bilo znatno otežano velikim drvećem i drugom vegetacijom koja je prekrivala tumul, ali čini se nije značajnije oštetila grobnu konstrukciju (Sl. 1). Druga otežavajuća okolnost je činjenica da se čitav lokalitet nalazi na prostoru gdje je prirodna osnova izrazito lomljivi kamen koji se pojavljuje već

na 30-40 centimetara ispod sloja zemlje, odnosno humusa. Zbog toga je nasip tumula ispunjen velikom količinom lomljenog kamena pomiješanog sa zemljom što otežava iskopavanje, a također je teže uočiti potencijalne kamene konstrukcije unutar tumula, poput primjerice popločenja, koje se sastoji od kamena iste vrste.

Nakon dokumentiranja komore i ostale grobne arhitekture, cijela otkopana površina prekrivena je katranskim papirom i građevinskim najlonom i zaštićena debelim slojem zemlje (Sl. 6). Također je organiziran i odgovarajući nadzor nad lokalitetom.

Glavni rezultat ove sezone istraživanja je grobna komora suhozidne konstrukcije približnih dimenzija 4,5 x 4 metra u najširem donjem dijelu i prosječne visine oko 1,25 metara. Za sada unutar tumula nisu uočeni tragovi devastacije, a i vanjski izgled tumula nije ničim dao naslutiti eventualnu pljačku (čiji su tragovi na nekim drugim tumulima jasno vidljivi). Iz tog razloga, a i zbog relativno velike konstrukcije, te prisutnosti drugih elemenata grobne arhitekture možda se možemo nadati značajnijem nalazu u okviru ove nekropole, a i šire. Zanimljivo je primijetiti da u nasipu tumula, unatoč pomnom pregledu, nije nađen niti jedan ulomak keramike niti bilo kakav drugi artefakt! Isto tako za sada nema jasnih tragova eventualnih perifernih grobnih konstrukcija.

Zbog svega navedenog istraživači s nestrpljenjem iščekuju rezultate nastavka istraživanja u 2002. tijekom kojih će na svjetlo dana izići sadržaj opisane grobne komore, a istraživanje će se nastaviti i na drugim dijelovima lokaliteta.

U istraživanjima koja je vodio autor ovoga priloga, sudjelovala je odlična ekipa iz Kaptola: Jure Nikić, Drago Komljenović, Zdravko Bek, Mario Vidačić, Krešo Tomanović i Robert Jurić.

Sredstva za ova istraživanja osigurana su donacijom Zagrebačke banke za 2001. godinu u kategoriji Kulturne baštine koja je na temelju natječaja i predloženog projekta dodijeljena voditelju istraživanja. Ovom prilikom se zahvaljujem Zagrebačkoj banci na spomenutoj pomoći. Svakako treba spomenuti Županiju Požeško-Slavonsku i Hrvatske šume, Upravu šuma Požega i posebno Upravu šuma Velika čiji su djelatnici također umnogome pomogli istraživanju. Dragocjenu su pomoć pri istraživanjima pružili i Juraj Zelić, revizor Hrvatskih šuma i poznati požeški kulturni djelatnik, kao i ravnateljica Gradskog muzeja Požega, Dubravka Sokač-Štimac koja je djelomično i sudjelovala na istraživanjima. Posebnu zahvalnost dugujem arheolozima Domagoju Perkiću (Ministarstvo kulture) i Marti Bezić (Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu) koji su surađivali na izradi dokumentacije.

POPIS KRATICA

AP	- Arheološki pregled, Beograd, Ljubljana	PJZ	- Praistorija jugoslavenskih zemalja, Sarajevo
AV	- Arheološki vestnik. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana	VAMZ	- Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 3. serija, Zagreb

POPIS LITERATURE

Potrebica 1998	H. Potrebica, Some Remarks on the Contacts Between the Greek and the Hallstatt Culture Considering the Area of the Northern Croatia in the Early Iron Age, u: Pearce, M. & Tosi, M. (Eds.), <i>Papers from the EAAAd Annual Meeting at Ravenna 1997, Volume 1: Pre- and Protohistory</i> , BARIntSer 717, Oxford 1998, 241-249.
Potrebica 2001	H. Potrebica, Some aspects of the warrior concept in the Eastern Hallstatt circle, <i>Prehistoria</i> 2000 (1/2001), Forli 2001, 62-81.
Vejvoda&Mirnik 1971	V. Vejvoda & I. Mirnik, Istraživanja prethistorijskih tumula u Kaptolu kraj Slavonske Požege, <i>VAMZ</i> V, Zagreb 1971, 183-210.
Vejvoda&Mirnik 1975a	V. Vejvoda&I. Mirnik, Halštatski kneževski grobovi iz Kaptola kod Slavonske Požege, <i>AV</i> XXIV, Ljubljana 1975, 592-610.
Vejvoda&Mirnik 1975b	V. Vejvoda&I. Mirnik, Kaptol kod Sl. Požege – tumuli gvozdenog doba, <i>AP</i> 17, Beograd 1975, 45-46.
Vejvoda&Mirnik 1991	V. Vejvoda&I. Mirnik, Prethistorijski Kaptol, u: <i>Kaptol 1221. – 1991.</i> , Kaptol 1991, 9-28.
Vejvoda&Šmic, 1977	V. Vejvoda&J. Šmic, Arheološki podaci Požeške kotline, u: <i>Požega 1227-1977</i> , Požega 1977, 84-94.
Vinski-Gasparini, 1987	K. Vinski-Gasparini, Grupa Martijanec-Kaptol, u: <i>Praistorija jugoslavenskih zemalja</i> V, Sarajevo 1987, 547-646.

SUMMARY

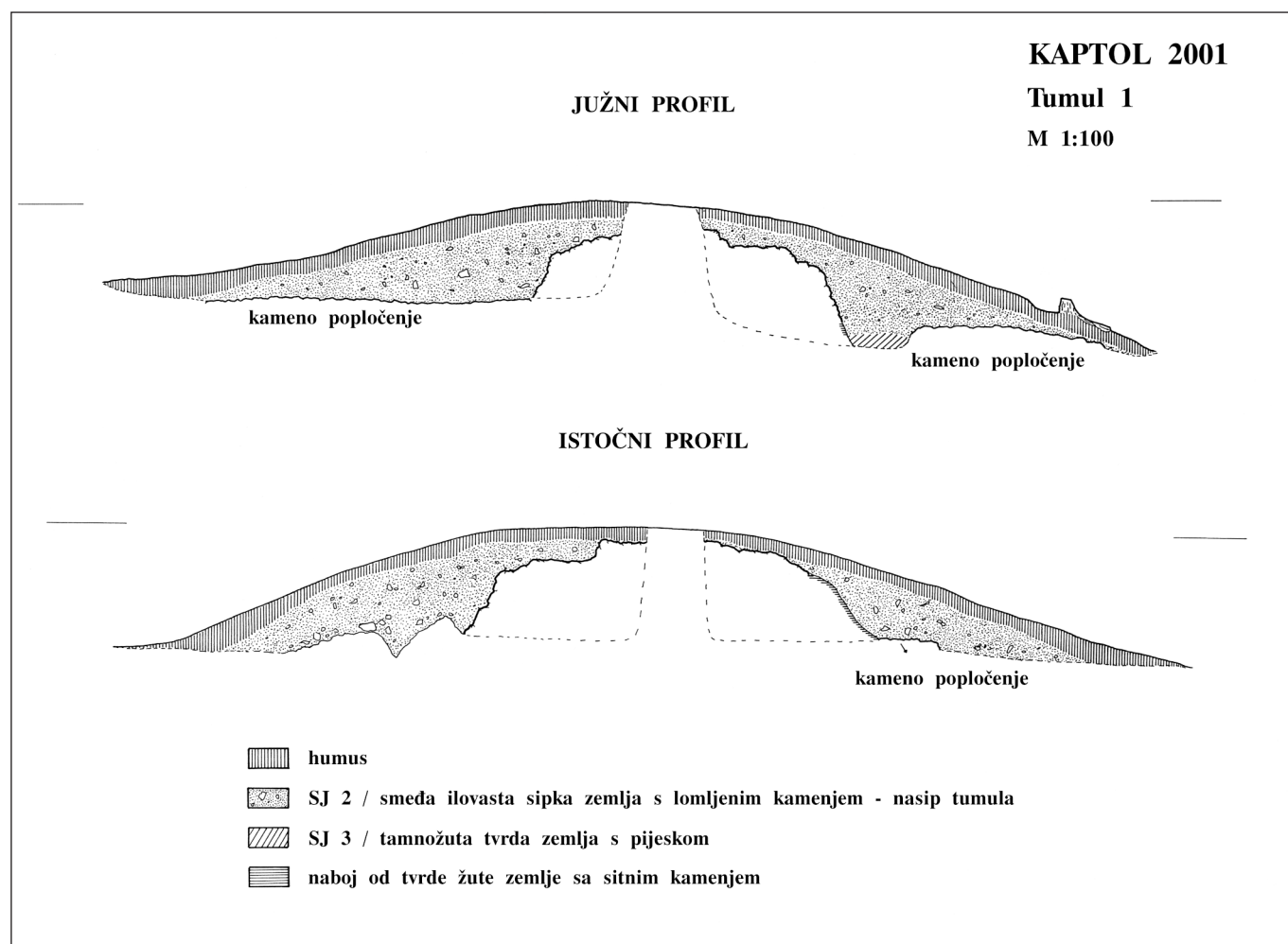
EXCAVATION OF THE TUMULI NECROPOLIS FROM THE EARLY IRON AGE
AT SITE GRADCI NEAR KAPTOL (season 2001)

Key words: Kaptol, Gradci, the Early Iron Age, Hallstatt, tumulus grave chamber

After almost 30 years, the author resumed research of the Early Iron Age site in the village of Kaptol near Požega. In season of 2001, research area was tumuli necropolis on the site called Gradci located on hill above the village. The excavations of one tumulus brought to

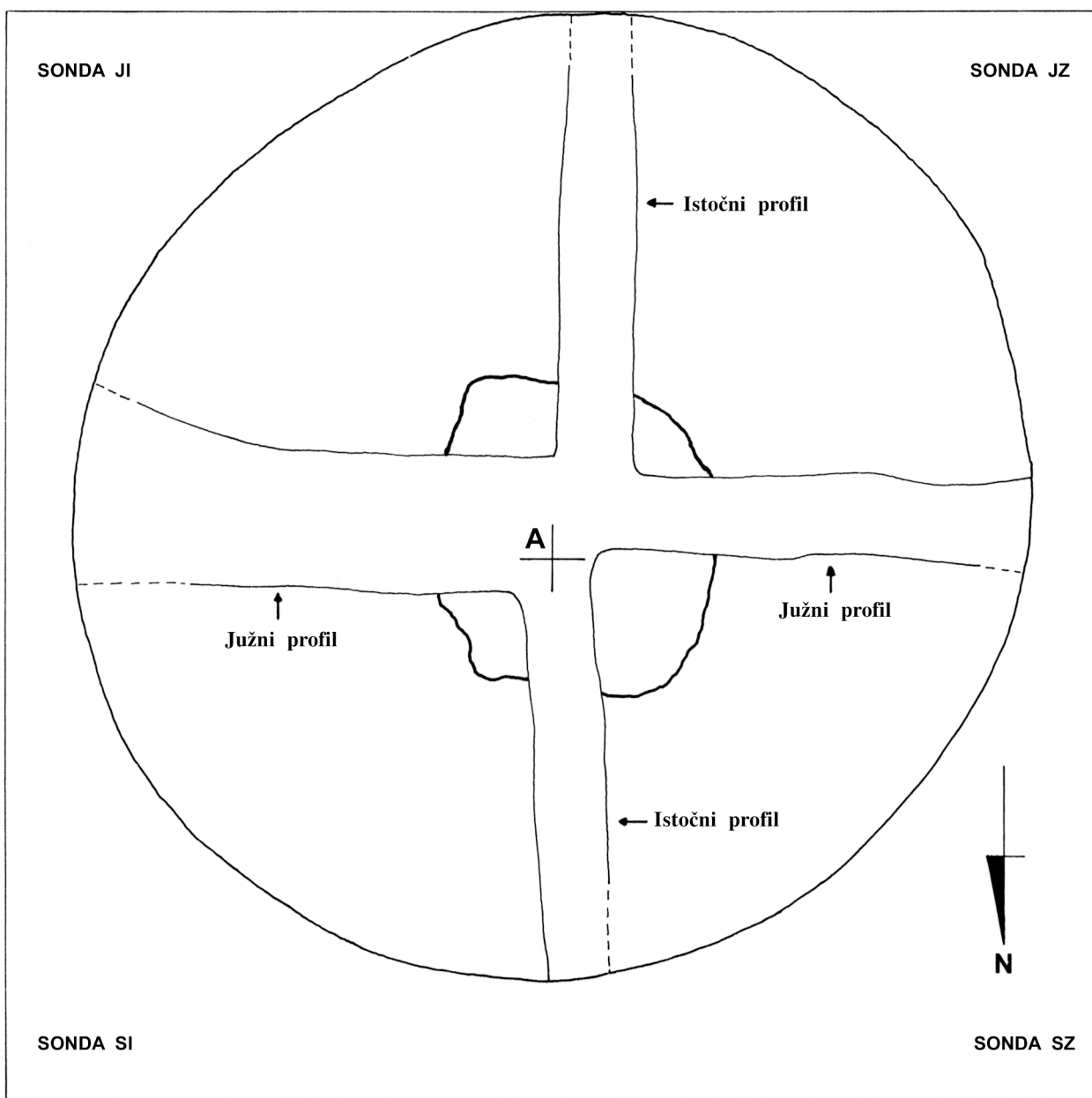
light a grave chamber of considerable proportions built in a dry-stone technique as well as chipped stone paving. Considering the construction of the grave chamber and finds discovered in vicinity in 1975, we expected finds chronologically and conceptually connected with those from the similar necropolis on the site of Čemernica that established Kaptol as an important Early Iron Age centre. The chamber will be opened in the next season of excavations.

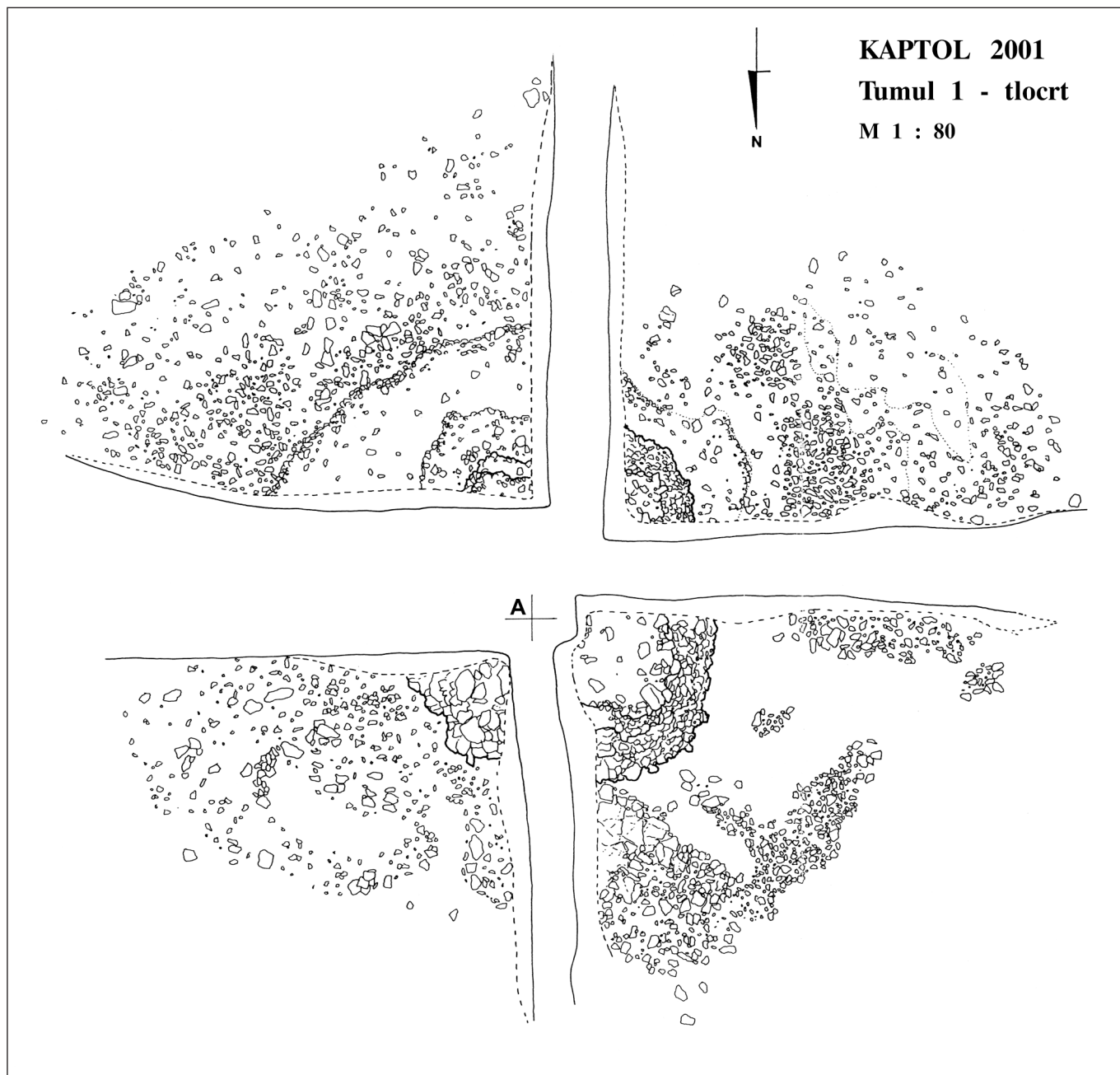
Translated by H. Potrebica

KAPTOL 2001
Tumul 1
M 1:100

Položaj grobne komore - tlocrt

Sl. 1

Sl. 2

Sl. 3

Sl. 4

Sl. 5

Sl. 6